

УКРАЇНСЬКА мова і література в школі

№ 5 2013

СПЕЦВИПУСК:

**Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«Сучасний урок мови й літератури:
проблеми, пошуки, перспективи»**

*Сучасний урок — спільна творчість учителя та учнів.
Можливості уроку невичерпні та сила його чарівна.
Кожен урок — це крок до дозрівання інтелекту учня,
цеглина в основі чарівного будинку на ім'я
Розвиток і Знання, без яких неможлива розумна,
діяльна людина-творець.*

Науково-методичний
журнал
**«Українська мова
і література
в школі»**

№ 5 (107) 2013

Заснований у червні 1997 року
Виходить 8 разів на рік

Засновник — Інститут
педагогіки НАПН України
Зареєстровано
Міністерством інформації
України
Ресстраційне свідоцтво
КВ № 2647 від 02.06.97

Головний редактор:
Ольга ХОРОШКОВСЬКА

Редакційна колегія:

Надія БІБІК
Неллі ВОНДАРЕНКО
Лариса ВАРЗАЦЬКА
Мілана ДАШУВІЦЬКО
Сергій ГАЛЬЧЕНКО
Ірина ГОЛУБ
Тамара ДОНЧЕНКО
Станіслав КАРАМАН
Любов МАЩЬКО
Володимир МЕЛЬНИЧАЙКО
Валентина НОВОСЬОЛОВА
Марія ПЕНТИЛЮК
Лідія ПІСКОРСЬКА
Лариса ПІЛЕТНЬОВА
(відповідальний секретар)
Катерина ПОВХАН
Володимир РІЗУН
Григорій СЕМЕНЮК
Микола СУЛИМА
Катерина ТАРАНІК-ТКАЧУК
Іван ХОМ'ЯК
Галина ШЕЛЕХОВА
(заступник головної редактора)
Неоніла ШИНКАРУК
Алла ЯРМОЛЮК
Комп'ютерний набір:
Валентина ЯЦЕНКО

Затверджено на засіданні
вченої ради Інституту
педагогіки НАПН України,
протокол № 5 від 27 травня 2013 р.

Здано до набору 17.05.2013.
Підписано до друку 07.08.2013.
Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 74.
Тираж 1250 пр.

Адреса редакції:
вул. Артема, 52-Д, к. 417,
м. Київ, 04053.
Тел.: (044) 4813719

Віддруковано з готових фотоформ
у ТОВ «Лазурит-Поліграф»
04080, м. Київ,
вул. Костянтинівська, 73.
Тел.: (044) 3535665

© «Українська мова
і література в школі», 2013

ЗМІСТ

МЕТОДИКА МОВИ

- С. Романчук. Переказ як форма розвитку зв'язного мовлення учнів. 2
Т. Маркотенко. Особливості навчання української мови учнів шкіл з російською мовою викладання. 5
С. Цінько. Основні труднощі у сприйманні учнями усних висловлювань. 6

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

- Ю. Бондаренко. Моделювання уроку літератури як навчальний етап у підготовці вчителів-словесників. 12
О. Куцєвол. Сучасний урок літератури в координатах методичної творчості. ... 15
Л. Базиль. Літературознавча діяльність учителя у системі шкільної літературної освіти. 20
О. Лілік. Особливості шкільного аналізу інтелектуальної прози (на матеріалі роману М. Могилянского «Честь»). 25
Л. Нежива. Стильові явища мистецтва у створенні уроків літератури. 29
О. Компаній. Формування читацьких інтересів молодших школярів в інформаційно-навчальному середовищі. 32

МОВА І ЛІТЕРАТУРА В ЗАКЛАДАХ НОВОГО ТИПУ ТА ВНЗ

- О. Семенов. Ціннісні пріоритети фахової практики у вищій школі. 35
І. Хом'як. Лінгвістично-педагогічні задачі як засіб навчання студентів-філологів. 38
Г. Кузнецова. Наукові основи професійної вправності вчителя-словесника від ретроспекції до сьогодення. 42
Н. Романишина. Методична специфіка уроку й практичного заняття з вивчення художньої малої прози історичної тематики. 51
Н. Дейниченко. Роль діалектологічної практики у формуванні компетентнісних якостей майбутнього вчителя-словесника. 55
Т. Бабійчук. Мікросцена на заняттях української мови і літератури як засіб формування професійної компетентності студентів педагогічного коледжу. 57
І. Кухарчук. Порушення лексичних норм української мови у мовленні майбутніх практичних психологів. 60
О. Корчова. Формування лексико-семантичної компетенції майбутнього вчителя-словесника на засадах комунікативно-діяльнісного підходу. 64

ПОЗАКЛАСНІ ЗАХОДИ

- А. Самофал. «Ми поспішаєм на урок і знову йдемо в світ пізнання...» (відкрите засідання шкільної літературно-мистецької студії). 68

КРУГЛИЙ СТІЛ

- Г. Шелехова, В. Новосьолова, А. Ярмолук. «Піти на дно з Атлантидою» не доведеться — бракує аргументів (роздуми на тему пунктуаційної фобії, авторських сумнівних знаків і професійної етики). 71

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ШКІЛ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ ВИКЛАДАННЯ

Тамара МАРКОТЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
філологічних дисциплін ДЗ «Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка»

УДК 372.462

У статті розглядаються особливості оволодіння українською мовою учнями шкіл з російською мовою навчання, типи й специфіка уроків української мови.

Ключові слова: учні, близькоспоріднені мови, українська мова, російська мова, типи уроків, специфіка.

Із введенням на початку минулого століття до програм шкіл з російською мовою навчання курсу української мови як другої розпочалися дослідження зі специфіки навчання близькоспоріднених мов. Значний внесок у розв'язання цієї проблеми зробили лінгводидакти початкової (Воскресенська Н.О., Гудзик І.П., Коваль Г.П., Кутенко Л.О., Свашенко А.О., Сокирко М.В., Хорошковська О.Н. та ін.) та основної школи (Біляев О.М., Пашковська Н.А., Пентилук М.І., Супрун А.Є., Успенський М.Б. та ін.). Відомий методист Бернацький М.І., як автор першого підручника з української мови для шкіл із російською мовою викладання, закрив такі основи методичних принципів, методів і прийомів: актуалізація знань із першої мови, особливо при вивченні термінології, випереджальне навчання першої мови, спільні вимоги при виправленні помилок і їх аналізі тощо. Ці та інші методичні настанови знайшли відображення в сучасній методичці, ними керувалися цілі покоління вчителів української мови, що працювали в школах із російською мовою викладання. Значний внесок у розробленні проблем навчання української мови як другої, близькоспорідненої, у початкових класах належить О.Н. Хорошковській. Її монографія «Лінгводидактична система початкового навчання української мови» (Київ, 1999) присвячена проблемам навчального процесу, закладених у Державних стандартах мовної освіти.

Мета нашої статті — розглянути особливості навчання української мови учнів шкіл з російськомовним режимом роботи, специфіку викладання української мови в умовах двомовності, типи уроків української мови.

Засвоєння мовного матеріалу у процесі вивчення рідної мови проходить у три етапи:

— аудіювання (слухання, сприймання, розуміння, запам'ятовування) і відтворення вивченого матеріалу;

— кількаразове повторення матеріалу, відтворення його за певним зразком на основі усвідомлених знань;

— засвоєння знань і формування умінь та навичок шляхом використання проблемних завдань, коли учні набувають досвіду творчої діяльності, комунікативних умінь і навичок [1, с. 69]

Однакові й типові словоутворювальні засоби, спільні явища у фонетиці, граматиці й синтаксисі, ос-

новному словниковому фонді близькоспоріднених мов сприятливо впливають на вивчення української мови в школах із російською мовою навчання. Учні достатньо вільно розуміють українську мову. Особливо позитивно близькоспорідненість мов відчувається на перших двох рівнях вивчення — рецептивному й частково репродуктивному, тобто на рівні розуміння й відтворення. Проте на рівні продуктивного засвоєння, тобто в процесі активного оволодіння мовою, виникають певні труднощі. Діти, на перших етапах вивчення мови не зовсім добре диференціюють звуки української й російської мов, морфеми, лексеми, застосовують в українському мовленні елементи російської мови. Тому в процесі викладання української мови вчителі стикаються з такими явищами, як:

— відсутність у учнів навичок розрізняти, диференціювати схожі звуки, форми слова, семантичні відтінки в словах, що призводить до зовнішньої інтерференції. Це відбувається в результаті активізації в процесі мовлення якої-небудь однієї домінуючої форми. На початковому етапі навчання домінуючими виступають зазвичай форми рідної мови. Причиною цього слугує не незнання слів-еквівалентів, а те, що слова другої мови під час продукування «раніше приходять в голову [2, с. 8];

— намагання в обмеженні специфічних ознак української мови на всіх рівнях, використання в мовленні тільки спільної частини словникового запасу близькоспоріднених мов, що обмежує багатство й образність української мови, тобто спостерігається внутрішня інтерференція. Для учня стає характерним явище «білих плям», яке заважає реагувати на ті явища, що не слугують сигналами в рідній мові. Варто зазначити, що досить часто зустрічаються також випадки комбінованої інтерференції.

Характер інтерференції проявляється по-різному залежно від рівня вивчення мови. Наприклад, на рівні фонетики учні не розрізняють відмінності за твердістю й м'якістю, дзвінкістю й глухістю приголосних, місцем наголосу. Так, у лексемах *дуб, зуб, хліб* тощо в російській мові кінцеві приголосні вимовляються як парні глухі, а в українській мові ніколи не оглушуються. Особливо підпадають інтерференції в писемному мовленні букви, що передають однакові звуки, але мають різне графічне зображення (Е — Є, И — І: *Евпаторія — Євпаторія* тощо). Цікавими для розгляду явищ інтерференції є й слова, що мають різний наголос (*верба, дрова, столяр, подруга* тощо). На лексичному рівні учні роблять помилки на використанні слів у невластивому для них значенні, порушення лексичного поєднання слів, використання зайвих слів (плеоназми), однокорених слів у реченні (тавтологія), невиправдане повторення одного й того ж слова тощо.

На думку психологів, вирішити завдання репродуктивного мовлення можна тільки за допомогою використання прийому зіставлення явищ в близькоспоріднених мовах. Численні експерименти психолога Л.А. Шварца стверджують думку про те, що в процесі навчання можуть бути створені умови, при яких репродуктивного гальмування не виникає. Це відбувається тоді, коли прийоми викладання спрямовані не на механічне запам'ятовування матеріалу, що вивчається, а на зіставлення і диференціацію явищ в близькоспоріднених мовах. Учений зазначає, що «гальмування виникає тільки в тих випадках, коли заучування відбувається в умовах, що обмежують зіставлення й розрізнення тих ланок матеріалу, які могли б гальмувати одна одну, і, навпаки, гальмування відсутнє там, де є зіставлення й розрізнення [3, с. 133]».

З огляду на психологічне сприйняття двох близькоспоріднених мов, їх інтерферентного впливу, варто виділити два типи уроків української мови:

— прищеплення і закріплення умінь та навичок із уведенням нового матеріалу. Цей тип уроку спрямований на вивчення нового матеріалу, усвідомлення його, а потім на формування умінь і навичок;

— закріплення й автоматизація тих же умінь і навичок на основі відомого учням мовного матеріалу. Цей тип уроку передбачає самостійну роботу учнів над закріпленням умінь і навичок.

Уроки і першого, і другого типу мають специфічні особливості, зокрема:

— комунікативна спрямованість як різних етапів навчання, так усього уроку;

— уведення нового мовного матеріалу в запропоновані учням вправи;

— єдність навчальних вправ із творчими;

— комплексний розвиток мовленнєвих умінь і навичок;

— єдність навчальної і контрольної функцій навчання;

— високий рівень самоконтролю.

Отже, процес засвоєння української мови учнями шкіл із російською мовою навчання буде ефективним, якщо будуватиметься на основі зіставлення матеріалу близькоспоріднених мов, урахуванні набутих умінь і навичок на уроках російської мови.

В статті розглядаються особливості оволодіння українським мовним матеріалом учнями шкіл з російським мовним матеріалом, типи і специфіка уроків української мови.

Ключевые слова: *учащиеся, родственные языки, украинский язык, русский язык, типы уроков, специфика.*

In article features of perception of Ukrainian by pupils of schools with training Russian, types and specifics of lessons of Ukrainian are considered.

Keywords: *pupils, related languages, Ukrainian, Russian, types of lessons, specifics.*

Література

1. Пентиліюк М.І. Особливості навчання української мови в російськомовному середовищі / М.І. Пентиліюк // Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. — К.: Ленвіт, 2011. — 256 с.
2. Успенский М.Б. Внешняя интерференция и межъязыковые сопоставления на уроках русского языка / М.Б. Успенский // Русский язык в национальной школе. — 1975. — № 1. — С. 6-10.
3. Шварц Л.А. Роль сопоставлений при усвоении сходного материала / Л.А. Шварц. — Известия АПН РСФСР. — 1947. — Вып. 12. — С. 130-145.

ОСНОВНІ ТРУДНОЦІ У СПРИЙМАННІ УЧНЯМИ УСНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ

Світлана ЦІНЬКО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загального мовознавства та української філології

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

УДК 371.808.3

У статті окреслено основні труднощі, які виникають у школярів під час сприймання усних висловлювань, з'ясовано особливості зорового й слухового сприймання, зумовлені специфікою усного й писемного мовлення.

Ключові слова: *усне висловлювання, аудіювання, усне мовлення, писемне мовлення, повідомлення, вираження, спонування, змістовність, виразність, вплив мовлення, діалог, монолог, інтонація, екстралінгвістичні засоби спілкування, міміка, жестикуляція, пантоміміка, текст.*

© Світлана ЦІНЬКО, 2013

Сьогодні вимагає від школярів сприйняття, усвідомлення й запам'ятовування значного обсягу усної інформації. Зокрема, у процесі навчання усне мовлення виступає як основний засіб передачі й прийому інформації. Однак педагогам варто пам'ятати, що в процесі сприймання усного мовлення у дітей можуть виникати певні труднощі, на які звертається увага у пропонованій статті.

Проблеми сприймання усного й писемного мовлення були предметом наукових інтересів багатьох дослідників, проте найбільший внесок у їх розв'язання зробили В.О. Артемов, Н.І. Жинкін, Г.С. Костюк, Т.О. Ладиженська, О.М. Леонтьєв, І.О. Синиця та ін.